

delmek székhelye, szattyán- és kordovánbőr gyártásával, azonkívül vászon- és posztószövéssel. Jakoben, az Aranyos Beszterce mellett, vasoltóke-mencékkal és kohókkal. Kirlibaba, Erdély határán ólombányával. Lopusna falú, hidegvíz- és savógyógyintézettel. Waskoutz a Cseremos torkolatánál, ménessel és papírgyárral. Novoszolica, a Prúth mellett, három birodalom határán.

Svájc.

(41,418 □ klm. 2.800,000 l.)

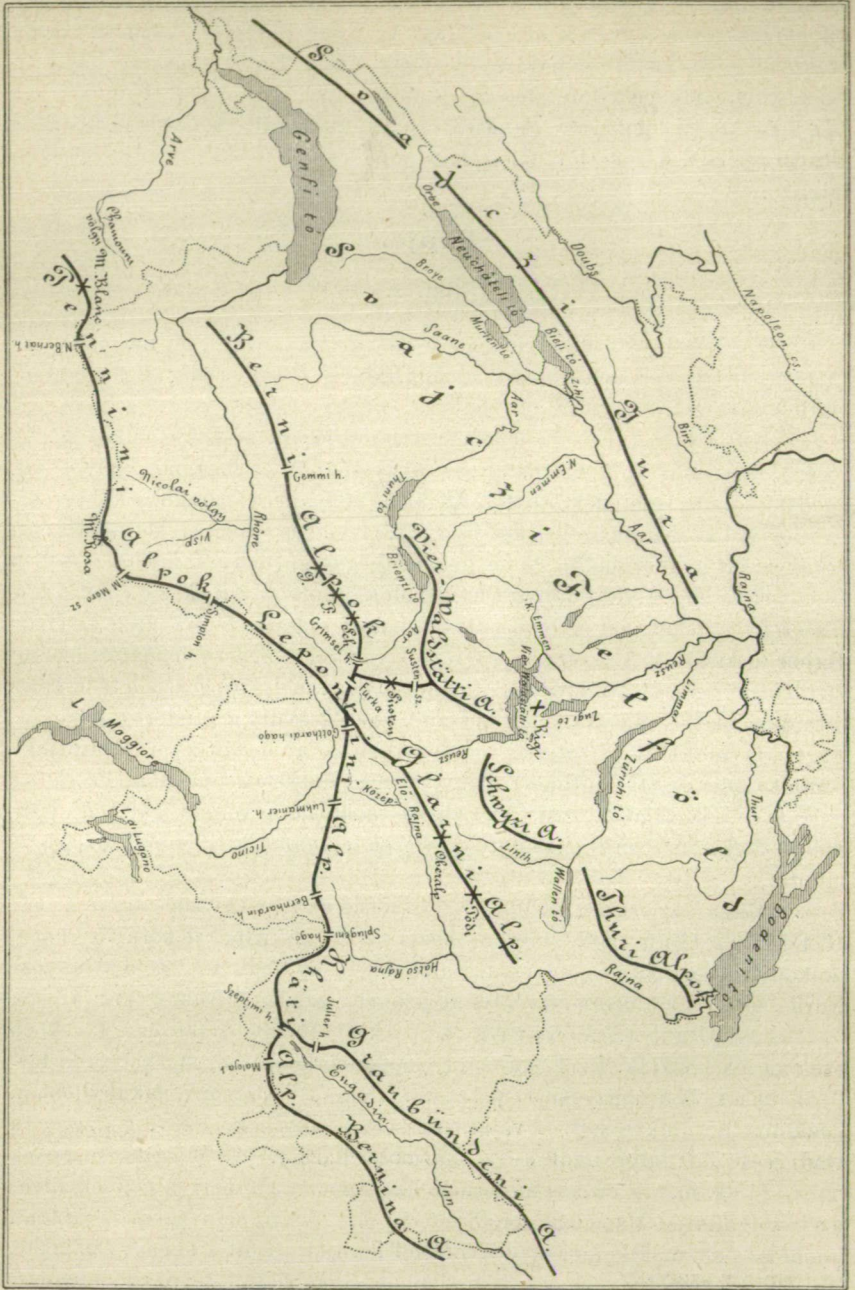
Függélyes tagoltsága és vizei. Svájce két harmadát az Alpok borítják, a többi területe részint a Jura, részint pedig a Svájci fensíkhöz tartozik.

Az Alpok Európa legmagasabb és legérdekesebb emelkedése. Az egész hegrendszer több hatalmas hegytömbből és hegláncolatból áll, melyek magas, meredek szirttömegekkel, mély, hegyi patakok által keresztül-kasul hasogatott üregekkel és szűk, regényes völgyekkel sajátos benyomást gyakorolnak. Nincs magas hegység, mely minden részében völgyek és hágók által annyira nyílt volna, mint az Alpok, és a mit a természet megjelölt, azt az emberi tevékenység számos műtét által tökéletesíteni iparkodott. Az emberiség e remekei majd magasra felépített lépcsőzetekben vezetnek a meredek lejtőkön, majd a mély üregek felett mérész áthidalásokon; másutt ismét hosszú tornácok védik a vándort a hógörgetegek (lavinák) ellen, sőt már nem egy helyen a hegyóriások átfurattak, (Mont Cenis és St. Gotthard), hogy a vasút közvetlenül érintkezzék az ellenkező világtájak között. Az Alpok tehát nem vetnek gátat a közlekedésnek, de égalji tekintetben élesen elkülönítik Európa közepét a délitől.

Magasság szerint három részre szokás az Alpokat felosztani, n. m.: Elő-Alpokra (700—1600 m. közt), ezek az Alpokat környező fensíkokon emelkednek és gömbölyded alakokként nyulnak föl. Zöld virányok, sűrű erdők és kis tavak kiessé teszik azokat; gazdag fulvak és kis városok emelik szépségüket. A Közép-Alpokat (1600—2600 m.) fűvekben dús mezők borítják. Ezek juniustól szeptemberig számos marhacsorda tartózkodási helyei, melyeknek pásztorai (Senner) alacsony fakunyhókban (Sennhütten) lakva sajt- és vajkészítéssel foglalkoznak. Itt van a zerge, a vadkecske, az alpi nyúl és a marmota hazája. A Magas-Alpok (2600—4800 m.) az örökös hó területéhez tartoznak, mely a jegesek anyagát szolgáltatja. Magasabb rendű növények egészen hiányzanak s csupán mohók és zuzmók komor zöld színökkel borítják itt-ott a kopasz sziklákat. Ép oly szegények ez Alpok állatokban is; csak ritkán téved ide a madár, még ritkábban keres menedéket e jégvidéken a vadkecske. De azért e pusz-

A KÖZÉP ALPOK.

taságuk mellett is nagy fontosságúak a Magas-Alpok, mert jegesei kifogyhatatlan vízkincset szolgáltatnak a soha ki nem száradó alpi vízereknek.

Földrajzi fekvés szerint az Alpokat Nyugati, Közép és Keletiekre szokás felosztani. A keleti-Alpokat már ismerjük, a nyugatiakat Franciaországnál fogjuk tárgyalni, itt a Közép-Alpokkal fogunk foglalkozni.

A Közép-Alpok a kis Bernát hágótól egészen Brenner hágóig húzódnak, ezek a hegrendszer legtömegesebb részét foglalják magukban és hosszantos völgyek által több tömegre oszlanak, melyekből a folyók különböző irányokban tartanak.

Részei a következők:

1. A Pennini (vagy Valliszi) Alpok, a közép Alpok legmagasabb és legimpozánsabb része, a Mont-Blanc-tól (4810 m.) egészen a Szimplomi hágóig terjednek. Mont-Blanc éjszaknyugati oldalán van a világhírű Chamouny völgy. Nyugaton a Nagy-Bernáti hágó (2500 m.) híres zárójával közvetíti a közlekedést észak és dél között. Keleten a Mont-Rosa (4640 m.) tornyosul. A Szimplomon (2000 m.) keresztül kényelmes út vezet, tetején zárda áll, mely a vándort vendégszeretőleg fogadja.

2. Lepontini Alpok Szimplomnál kezdődnek és St. Gotthardon, Luckmánieren és St. Bernhardinon át a Hátsó-Rajna forrásánál a Splügenig vonulnak; mind ezek hágók, melyek közül St. Gotthard, St. Bernhardin és Splügen kényelmes műúttakkal dicsekesznek. E fő láncolat különböző irányokban ágazik el s különösen St. Gotthard felől, mint a svájci Alpok központjából, Svájce középső kantonjait elborítva a következő láncolatok terjednek szét.

a) A Berni Alpok, a Penniniekkel párhuzamosan s ezektől csak a Rhone által elválasztva, délre merevélyesen megszakadva, tömegre, nagyszerűsége és a jegesek kiterjedésére nézve a Pennini Alpokkal is vetekednek. Legmagasabb csúcsai a hegység keleti részében vannak és a 4000 métert meghaladják (Jungfrau, Mönch, Schreckhorn, Finsterahorn, Aletschorn). Megemlíthető a Gemmi és Grimsel gyalogösvény és a Furka út.

b) A Vierwaldstätti Alpok az Aar és a Reuszvölgyei közt, ezekben a Rothstock és a Pilatus a legnevezetesebb csúcsok.

c) A Glarni és Schwyci Alpok a Reusz és az Elő-Rajna közt, ezeket Dödi láncolatnak is szokás nevezni, bennök az Oberalp, a Dödi és a Rigi legérdekesebb csúcsok.

d) A Thuri Alpok, Szántiszszel és az Appenzelli Alpokkal együtt a Walleni tótól éjszakra terülnek el.

3. A Rhäti Alpok Splügnél kezdődnek és Ausztriánál már említett Ill-Rosanna-Reschenscheideknél végződnek, ezek állanak a Graubündeni főtömegből és északi és déli előcsoporthból.

A Graubündeni Alpok részei allanak:

a) a Splügen és Malaja közti főtömegből;

b) az Albula láncolatból az Inn (Engadin) baloldalán, Malojától Szeptimeren, Julieren, Albulán és Flüelán keresztül Szelvretta csomóig. Szeptimer, Julier, Albula és Maloján szép utak vezetnek.

c) A Bernina láncból, mely a Malojától húzódik az Inn jobb partján Berninán keresztül Tirolig.

Az éjszaki és déli előcsoporthról Ausztriánál volt szó.

St. Gotthard alatt 14,800 m. hosszú és 1300 m. magas alaguton vasút vezet át.

A Jura. A Svájci Jura a Rhone kanyarulatánál (Genf m.) észak-keleti irányban a Rajna kanyarulatáig (Bázel m.) húzódik több párhuzamos láncolatban, ezek némelyike eléri a 2000 m. magasságot.

A Svájci Felföld termékeny dombvidék, mely az Alpok felé csakhamar hegységbe megy át, délnyugaton pedig a Jura fala környezi.

Folyók és tavak. A Rajna főforrása a St.-Gotthardon van, az innét eredő patak Elő-Rajnána, a következő forráspatak Közép-Rajnána neveztetik és Diszentisznél egyesül az előbbivel; a harmadik forráspatak Hátsó-Rajnána hívatik és Reichenaunál egyesül az előbbiekkal. Chur városától a Rajna éjszakra tart s beömlik a Bodeni tóba, honnét kiérve Laufennál 20—22 m. magas és 110 m. széles vízesést (Schafhauseni vízesés) képez, ezentúl megtartja nyugati folyását egész Bäselig, e városon túl középső folyását kezdi meg. Felső-Rajna legnagyobb mellékfolyója az Aar, mely Grimselen két Aarjegesből ered, keresztül folyik a Brienzi és a Thuni tavakon s ezután széles völgyet képez a Svájci felföldön, míg a Rajnával egyesül. Az Aar balmellékvezei a Saane és a Zihl, mely utóbbi a Murteni-, a Neuburgi- és Bieli-tó vizét csapolja. Jobb mellékvezei a Reusz, mely St. Gotthard déli lejtőin ered, keresztül folyik a monadús Vierwaldstätti és Zugi tavon s Habsburg várán alól egyesül az Aarral. A Limmat mint Linth a Tödin ered, keresztül folyik a Walleni és a Zürichi tavakon s egyesül az Aarral.

A Rhone, St.-Gotthard nyugati részén ered, közel a Furkához, előbb délnyugati, ezután északnyugati irányban tart s beleszakad a Genfi tóba, melyből kiérve kis területen a Jura mészrétege alatt folyik (la perte du Rhône), mellékveze a Chamouny völgyből jövő Arve.

A Ticino St.-Gotthard déli lejtőin ered s sebes folyás után eléri a Lago-Maggiore tavat.

Az Inn a Szeptimer közelében ered több forrásból, melyek kis tavakban egyesülnek, folyása északkeleti, regényes völgyét Engadin-nak nevezik.

Éghajlat, termények, ipar. Svájci Európa fellegrvárának szokott neveztetni. A tartomány túlnyomóan alpi jellegű s ennél fogva a

földművelés jelentéktelennek mondható, csupán a gyümölcsstermelés terjedtebb. A hegyek lakóinak főfoglalkozása a marhatenyésztés és tejgazdálkodás. A bányászat csekély. Kiemelendő azonban az ipar, különösen az ország éjszaki és nyugati részeiben, jóllehet a nyersanyagok behozatala sok nehézséggel jár. A fő iparágak a gyapot és gyapjúszövés (Zürich), a festés, nyomás s különösen a gyárilag előállított óraipar (a Jura hegységben) és az ékszerárúk (Genf). Nagy fontosságot nyert Svájc az által, hogy részint szépségei kedvéért, részint pedig egészségi szempontból sokan látogatják, mely körülmény a lakosság jólétét tetemesen előmozdítja.

Lakosok, szellemi műveltség. A lakosság nyelvre nézve 4 osztályra osztható, ezek nyugaton a franciák, északkeleten és a tartomány belsejében a németek, Graubündenben a románok és délen az olaszok. Vallásra nézve $\frac{3}{5}$ reform., $\frac{2}{5}$ -de róm. kath. A népnevelés jókarban van; a felsőbb oktatásról a kanton iskolák, gymnasiumok, egyetemek, akadémiák és a zürichi műegyetem gondoskodik.

Alkotmány és kormány. Svájc 22 köztársasági kantonból álló szövetséges állam; a kantonok némelyike önálló félkantonra oszlik. A legfelsőbb hatalmat a szövetségi gyűlés gyakorolja, mely nemzeti és rendi tanácsból áll. A legfelsőbb végrehajtó hivatal a szövetségi tanács, melynek élén a szövetségi elnök áll. A szövetségi székhelye Bern.

A kantonok és városok.

1. Bern a hn. főhelylyel fekszik az Aar egy félszigetén 36,000 l. Thun a hn. tónál, sok idegen látogatja. Interlaken falu, számos szállodaival a nagyvárosok kényelmével bír. Itt vannak a nagyszerű Berni Felföld feljárásai. Az Emme völgye (Ementhal) sajtókészítéséről nevezetes.

2. Uri a helvét szabadság bölcsője, a Vierwaldstätti tó déli partján. Altdorf a kanton főhelye. A Rütli rét, Bürglein és Attinghausen, Tell Vilmosra és korára emlékeztet. A Rütli rétet a svájci tanuló ifjúság a nemzet számára megvette.

3. Schwyz, a hn. főhelylyel. Brunnen, Steinen és Küssnacht történeti nevezetességű helyek. Einsiedeln búcsújáró hely.

4. Untervalden 2 részre oszlik. Obwaldenben Szarnen, Nidwaldenben Stanz a főhely.

5. Glarusz hn. főhelylyel.

6. Zug hn. fővárosa a hn. tó partján fekszik. Morgarten tört. nevezetességű hely. (1315. dec. 6. Lipót osztr. hg. veszt.)

7. Zürich kanton és fővárosa a hn. tó mellett. Van híres műegyeteme, egyeteme és több más tudományos intézete és gyűjteménye. 21,000 l.

8. **Luzern** a hn. főhelylyel. (Thorwaldsen által készített óriási hal-dokló oroszlán, mely előlábával a lilomot védi, a Párisban elesett svájciak emlékéét örökté meg.) **W ä g g i s** a Rigi tövénél.

9. **Freiburg** a hn. főhelye a Saane mellett fekszik 10,000 l. **Murten**, tört. hely (1476-ban Bátor Károly csatavesztése). **Gruyeres** (Greyerz) világhírű sajtkészítéssel.

10. **Szolothurn**, hn. főhelye az Aar mellett fekszik.

11. **Basel**, hn. városa a Rajna kanyarulatánál kereskedelmi fontosságú; a tartomány összes bevitelének a fele e városon jut be. 45,000 l.

12. **Schaffhausen** hn. várossal és vízeséssel, mely utóbbi egyéb-iránt **Laufen** kas' élynál van.

13. **Appenzell** hn. főhelyét sokan látogatják.

14. **St.-Gallen** hn. városában híres kolostor van, jeles iparral. 15,000 l.

15. **Graubündenben Chur** a főhely. **Splügen**, **Berhardin** és **Lukmanier** hágók emelik fontosságát.

16. **Aargauban Aarau** physikai és mathematikai készülékei világhírűek.

17. **Thurgauban Frauenfeld** a főhely.

18. **Tessinben Bellinzona** a főhely, melynek már olaszias a kinézése; megemlítendők még **Locarno** és **Lugano** városok.

19. **Walliszben Szion** vagy **Szitten** a főhely, igen termékeny vidéken. **Leuk**, híres fürdő. **Brieg** a **Szimploni** út kezdeténél.

20. **Waadtban Lousanne** a kies **Genfi** tónál, hol **Vevay** is fekszik.

21. **Neuenburg** hn. városának ipara jelentékeny. **Locle** és **La Chaux de Fonds** órákészítéséről nevezetesek.

22. **Genfi**, hn. városa legszebb a svájci városok közt. Arany, ezüst-árui, órákészítése és ékszerárui világhírűek.

Franciaország.

528,600 □ klm. 37.000,00 lakossal.

Fekvése, vízszintes és függélyes tagoltsága. A jól kikerekített és természetes határokkal ellátott Franciaország a Pirenéktől a Calaisi csatornáig és az Atlanti oceántól a Közép-Alpokig terül el.

A Földközi tenger mellett elterülő Provence partjai magasak s így jó kikötőkkel dicsekednek, ilyenek: **Nizza**, **Antibes**, **Fréjus**, de különösen **Toulon**, mint első-rangú hadi-, és **Marseille**, mint első-rangú kereskedelmi kikötő a legnevezetesebbek; az utolsó várostól keletre a partvidék kedvezőtlen lesz, mert a Rhone által hozott iszap a Genua felől jövő tengeri áram által a partokat feliszapolja s így a partok előtt